

Disticha Catonis

Liber I

1. Si deus est animus, nobis ut carmina dicunt,
Hic tibi praecipue sit pura mente colendus.

2. Plus vigila semper nec somno deditus esto;
Nam diuturna quies vitiis alimenta ministrat.

3. Virtutem primam esse puto compescere linguam:
Proximus ille deo est, qui scit ratione tacere.

4. Sperne repugnando tibi tu contrarius esse:
Conveniet nulli, qui secum dissidet ipse.

5. Si vitam inspicias hominum, si denique mores:
Cum culpant alios, nemo sine crimine vivit.

6. Quae nocitura tenes, quamvis sint cara, relinque:
Utilitas opibus praeponi tempore debet.

7. Constans et lenis, ut res expostulat, esto:
Temporibus mores sapiens sine crimine mutat.

8. Nil temere uxori de servis crede querenti;
Saepe enim mulier, quem coniux diligit, odit.

9. Cumque mones aliquem, nec se velit ille moneri,
Si tibi sit carus, noli desistere coeptis.

10. Contra verbosos noli contendere verbis:
Sermo datur cunctis, animi sapientia paucis.

11. Dilige sic alios, ut sis tibi carus amicus;
Sic bonus esto bonis, ne te mala damna sequantur.

12. Rumores fuge, ne incipias novus auctor haberi,
Nam nulli tacuisse nocet, nocet esse locutum.

13. Rem tibi promissam certam promittere noli;
Rara fides ideo est, quia multi multa loquuntur.

14. Cum te aliquis laudat, iudex tuus esse memento;
Plus aliis de te, quam tu tibi, credere noli.

15. Officium alterius multis narrare memento,
Atque aliis cum tu bene feceris ipse, sileto.

16. Multorum cum facta senex et dicta recenses,
Fac tibi succurrant, iuvenis quae feceris ipse.

17. Ne cures, si quis tacito sermone loquatur;
Conscius ipse sibi de se putat omnia dici.

18. Cum fueris felix, quae sunt adversa, caveto;
Non eodem cursu respondent ultima primis.

19. Cum dubia et fragilis sit nobis vita tributa,
In morte alterius spem tu tibi ponere noli.

20. Exiguum munus cum dat tibi pauper amicus,
Accipito placide, plene laudare memento.

21. Infantem nudum cum te natura creavit,
Paupertatis onus patienter ferre memento.

22. Ne timeas illam, quae vitae est ultima finis:
Qui mortem metuit amittit gaudia vitae,

23. Si tibi pro meritis nemo respondet amicus
Incusare deum noli, sed te ipse coerce.

24. Ne tibi quid desit, quaesitis utere parce,
Utque, quod est, serves, semper tibi deesse putato.

25. Quod praestare potes, ne bis promiseris ulli,
Ne sis ventosus, dum vis bonus esse videri.
26. Qui simulat verbis nec corde est fidus amicus,
Tu quoque fac simules: sic ars deluditur arte
27. Noli homines blando nimium sermone probare;
Fistula dulce canit, volucrem dum decipit auceps.
28. Cum tibi sint nati nec opes, tunc artibus illos
Instrue, quo possint inopem defendere vitam.
29. Quod vile est, carum, quod carum, vile putato;
Sic tibi nec cupidus nec avarus nosceris ulli.
30. Quae culpae soles, ea tu ne feceris ipse:,
Turpe est doctori, cum culpa redarguit ipsum.
31. Quod iustum est, petito, vel quod videatur honestum
Nam stultum est petere, quod possit iure negari.
32. Ignotum tibi tu noli praeponere notis;
Cognita iudicio constant, incognita casu.
33. Cum dubia incertis versetur vita periculis,
Pro lucro tibi pone diem quicumque laboras.
34. Vincere cum possis, interdum cede sodali;
Obsequio quoniam dulces retinentur amici.
35. Ne dubites, cum magna petas, impendere parva:
His etenim rebus coniungit gratia caros.
36. Litem inferre cave, cum quo tibi gratia iuncta est;
Ira odium generat, concordia nutrit amorem.

37. Servorum culpis cum te dolor urget in iram,
Ipse tibi moderare, tuis ut parcere possis.

38. Quem superare potes, interdum vince ferendo;
Maxima enim morum semper patientia virtus.

39. Conserva potius, quae sunt iam parta, labore;
Cum labor in damno est, crescit mortalis egestas.

40. Dapsilis interdum notis et carus amicis,
Cum fueris felix, semper tibi proximus esto.

Liber II

II. praef. Telluris si forte velis cognoscere cultus,
Virgilium legito; quod si mage nosse laboras
Herbarum vires, Macer tibi carmina dicit.
Si romana cupis et punica noscere bella,
Lucanum quaeras, qui Martis proelia dixit.
Si quid amare libet, vel discere amare legendo,
Nasonem petito; sin autem cura tibi haec est,
Ut sapiens vivas, audi, quae discere possis,
Per quae semotum vitiis deducitur aevum;
Ergo ades et, quae sit sapientia, disce legendo.

1. Si potes, ignotis etiam prodesse memento;
Utilius regno est meritis acquirere amicos.

2. Mitte archana dei caelumque inquirere quid sit;
Cum sis mortalis, quae sunt mortalia cura.

3. Linque metum leti; nam stultum est tempore in omni,
Dum mortem metuis, amittere gaudia vitae.

4. Iratus de re incerta contendere noli;
Impedit ira animum, ne possit cernere verum.

5. Fac sumptum propere, cum res desiderat ipsa;
Dandum etenim est aliquid, dum tempus postulat aut res.

6. Quod nimium est, fugito, parvo gaudere memento;
Tuta mage puppis est, modico quae flumine fertur.

7. Quod pudeat, socios prudens celare memento;
Ne plures culpent id, quod tibi displicet uni.

8. Nolo putes pravos homines peccata lucrari;
Temporibus peccata latent, sed tempore parent,

9. Corporis exigui vires contemnere noli;
Consilo pollet, cui vim natura negavit.

10. Cui scieris non esse parem te, tempore cede;
Victorem a victo superari saepe videmus.

11. Adversum notum noli contendere verbis;
Lis minimis verbis interdum maxima crescit.

12. Quid deus intendat, noli perquirere sorte;
Quid statuat de te, sine te deliberat ille.

13. Invidiam nimio cultu vitare memento,
Quae si non laedit, tamen hanc sufferre molestum es!

14. Esto animo forti, cum sis damnatus inique;
Nemo diu gaudet, qui iudice vincit iniquo.

15. Litis praeteritae noli maledicta referre;
Post inimicitias iram meminisse malorum est.

16. Nec te collaudes nec te culpaveris ipse;
Hoc faciunt stulti, quos gloria vexat inanis.

17. Utere quaesitis modice, cum sumptus abundat,

Labitur exiguo, quod partum est tempore longo.

18. Insiapiens esto, cum tempus postulat aut res;
Stultitiam simulare loco prudentia summa est.

19. Luxuriam fugito, simul et vitare memento
Crimen avaritiae; nam sunt contraria fama,

20. Noli tu quaedam referenti credere semper;
Exigua est tribuenda fides, quia multa loquuntur.

21. Quae potu peccas, ignoscere tu tibi noli;
Nam crimen nullum vini est, sed culpa bibentis.

22. Consilium archanum tacito committe sodali;
Corporis auxilium medico committe fideli.

23. Noli successus indignos ferre moleste;
Indulget fortuna malis, ut laedere possit,

24. Prospice, qui veniant, hos casus esse ferendos;
Nam levius laedit, quidquid praevidimus ante.

25. Rebus in adversis animum submittere noli;
Spem retine; spes una hominem nec morte relinquit.

26. Rem, tibi quam noscitis aptam, dimittere noli;
Fronte capillata, post haec occasio calva.

27. Quod sequitur specta, quodque imminet ante videto;
Illum imitare deum, partem qui spectat utramque.

28. Fortius ut valeas, interdum parcior esto;
Pauca voluptati debentur, plura saluti.

29. Iudicium populi numquam contempseris unus,
Ne nulli placeas, dum vis contemnere multos.

30. Sit tibi praecipue, quod primum est, cura salutis;
Tempora nec culpes, cum sis tibi causa doloris.

31. Somnia ne cures; nam mens humana, quod optat,
Dum vigilat, sperat; per somnum cernit id ipsum.

Liber III

III.praef. a Hoc quicumque velis carmen cognoscere lector,
Cum praecepta ferat, quae sunt gratissima vitae:

1. Instrue praeceptis animum, nec discere cesses;
Nam sine doctrina vita est quasi mortis imago.

praef. b Commoda multa feres, sin autem spreveris illud,
Non me doctorem sed te neglexeris ipse

2. Cum recte vivas, ne cures verba malorum;
Arbitrii non est nostri, quid quisque loquatur.

3. Productus testis, salvo tamen ante pudore,
Quantumcumque potes, celato crimen amici.

4. Sermones blandos blaesosque cavere memento;
Simplicitas veri fama est, fraus ficta loquendi.

5. Segnitiam fugito, quae vitae ignavia fertur;
Nam cum animus languet, consumit inertia corpus.

6. Interpone tuis interdum gaudia curis,
Ut possis animo quemvis sufferre laborem.

7. Alterius dictum aut factum Me carpseris unquam,
Exemplo simili ne te derideat alter.

8. Quod tibi sors dederit tabulis suprema notato;
Augendo serva, ne sis, quem fama loquatur.

9. Cum tibi divitiae superant in fine senectae
Munificus facito vivas, non parcus amicis.

10. Utile consilium dominus ne despice servi;
Nullius sensum, si prodest, tempseris unquam.

11. Rebus et in censu si non est, quod fuit ante,
Fac vivas contentus eo, quod tempora praebent.,

12. Uxorem fuge ne ducas sub nomine dotis,
Nec retinere velis, si coeperit esse molesta.

13. Multorum disce exemplis, quae facta sequaris,
Quae fugias; vita est nobis aliena magistra.

14. Quod potes, id tempta, operis ne pondere pressu
Succumbat labor et frustra temptata relinquo.

15. Quod nosti haud recte factum, nolito tacere,
Ne videare malos imitari velle tacendo.

16. Iudicis auxilium sub iniqua lege rogato;
Ipsae etiam leges cupiunt, ut iure rogentur.

17. Quod merito pateris, patienter ferre memento,
Cumque reus tibi sis, ipsum te iudice damna.

18. Multa legas facito, perlectis neglege multa;
Nam miranda canunt, sed non credenda poetae.

19. Inter convivas fac sis sermone modestus,
Ne dicare loquax, cum vis urbanus haberi.

20. Coniugis iratae noli tu verba timere;
Nam lacrimis struit insidias, cum femina plorat.

21. Utere quaesitis, sed ne videaris abuti;
Qui sua consumunt, cum deest, aliena sequuntur.

22. Fac tibi proponas mortem non esse timendam,
Quae bona si non est, finis tam illa malorum est.

23. Uxoris linguam, si frugi est, ferre memento,
Namque malum est, non velle pati nec posse tacere.

24. Dilige non aegra caros pietate parentes.
Nec matrem offendas, dum vis bonus esse parenti.

Liber IV

IV. praef.

Securam quicumque cupis perducere vitam,
Nec vitiis haerere animos, quae moribus obsint.
Haec praecepta tibi semper relegenda memento;
Invenies, quo te possis mutare, magistrum.

1. Despice divitias, si vis animo esse beatus,
Quas qui suscipiunt, mendicant semper avari.

2. Commoda naturae nullo tibi tempore deerunt,
Si contentus eo fueris. quod postulat usus.

3. Cum sis incautus nec rem ratione gubernes,
Noli fortunam, quae non est, dicere caecam.

4. Dilige denarium, sed parce dilige formam,
Quam nemo sanctus nec honestus captat habere.

5. Cum fueris locuples, corpus curare memento;
Aeger dives habet nummos, se non habet ipsum.

6. Verbera cum tuleris discens aliquando magistri,
Fer patris imperium, cum verbis exit in iram.

7. Res age, quae prosunt, rursus vitare memento
In quibus error inest, nec spes est certa laboris.

8. Quod donare potes, gratis concede roganti;
Nam recte fecisse bonis in parte lucrosum est.

9. Quod tibi suspectum est, confestim discute, quid sit;
Namque solent, primo quae sunt neglecta, nocere.

10. Cum te detineat Veneris damnosa voluptas,
Indulgere gulae noli, quae ventris amica est.

11. Cum tibi proponas animalia cuncta timere,
Unum praecipue tibi plus hominem esse timendum.

12. Cum tibi praevalidae fuerint in corpore vires,
Fac sapias; sic tu poteris vir fortis haberi.

13. Auxilium a notis petito, si forte labores;
Nec quisquam melior medicus quam fidus amicus.

14. Cum sis ipse nocens, moritur cur victima pro te?
Stultitia est morte alterius sperare salutem.

15. Cum tibi vel socium vel fidum quaeris amicum,
Non tibi fortuna est hominis sed vita petenda.

16. Utere quaesitis opibus, fuge nomen avari;
Quid tibi divitiae prosint, si pauper abundes?

17. Si famam servare cupis, dum vivis, honestam
Fac fugias animo, quae sunt mala gaudia vitae.

18. Cum sapias animo, noli ridere senectam;
Nam quicumque senet, sensus puerilis in illo est.
19. Disce aliquid; nam cum subito fortuna recessit
Ars remanet vitamque hominis non deserit unquam.
20. Prospicito cuncta tacitus, quid quisque loquatur;
Sermo hominum mores celat et indicat idem.
21. Exerce studium, quamvis perceperis artem,
Ut cura ingenium, sic et manus adiuvat usum.
22. Multum venturi ne cures tempora fati;
Non metuit mortem, qui scit contemnere vitam,
23. Disce, sed a doctis; indoctos ipse doceto;
Propaganda etenim est rerum doctrina bonarum.
24. Hoc bibe quod possis, si tu vis vivere sanus;
Morbi causa mali nimia est quaecumque voluptas.
25. Laudaris quodcumque palam, quodcumque probaris,
Hoc vive, ne rursus levitatis crimine damnes.
26. Tranquillis rebus semper adversa timeto,
Rursus in adversis melius sperare memento.
27. Discere ne cesses; cura sapientia crescit;
Rara datur longo prudentia temporis usu.
28. Parce laudato; nam quem tu saepe probaris,
Una dies qualis fuerit ostendet amicus.
29. Non pudeat quae nescieris te velle doceri;
Scire aliquid laus est, culpa est nihil discere velle.

30. Cum Venere et Baccho lis est et iuncta voluptas;
Quod lautum est animo complectere, sed fuge lites.

31. Demissos animo et tacitos vitare memento;
Quod flumen placidum est, forsán latet altius unda.

32. Cum tibi displiceat rerum fortuna tuarum
Alterius specta, quo sis discrimine peior.

33. Quod potes id tempta; nam litus carpere remis
Tutius est multo quam velum tendere in altum.

34. Contra hominem iustum prave contendere noli;
Semper enim deus iniustas ulciscitur iras.

35. Ereptis opibus noli maerere dolendo,
Sed potius gaude, si te contingat habere.

36. Est iactura gravis quae sunt amittere damnis;
Sunt quaedam, quae ferre decet patienter amicum.

37. Tempora longa tibi noli promittere vitae;
Quocumque ingrederis sequitur mors corporis umbra.

38. Thure deum placa, vitulum sine crescat aratro;
Ne credas placare deum, cum caede litatur.

39. Cede locum laesus fortunae, cede potenti;
Laedere qui potuit, prodesse aliquando valebit.

40. Cum quid peccaris, castiga te ipse subinde;
Vulnera dum sanas, dolor est medicina doloris.

41. Damnaris nunquam post longum tempus amicum,
Mutavit mores, sed pignora prima memento.

42. Gravior officiis, quo sis mage carior, esto,

Ne nomen subeas quod dicitur officiperdi.

43. Suspectus caveas ne sis miser omnibus horis,
Nam timidis et suspectis aptissima mors est.

44. Cum fueris proprios servos mercatus in usus,
Et famulos dicas, homines tamen esse memento.

45. Quam primum rapienda tibi est occasio prima,
Ne rursus quaeras quae iam neglexeris ante.

46. Morte repentina noli gaudere malorum:
Felices obeunt quorum sine crimine vita est.

47. Cum tibi sit coniux, ne res et fama laboret,
Vitandum ducas inimicum nomen amici.

48. Cum tibi contigerit studio cognoscere multa,
Fac discas multa, vita nil discere velle.

49. Miraris verbis nudis me scribere versus?
Hoc brevitatis fecit, sensus coniungere binos.